

Kaj pa zdaj?

Uvod

Resni zahodni ekonomski misleci, recimo tisti, ki objavljajo v Financial Timesu, Economistu, francoskih Les echos itd. -- že nekaj časa govore, da nič več ne razumejo, da je vse možno, da je situacija postala nepredvidljiva. »*All fundamentals are gone ...*« (»Vse temeljne predpostavke so šle po vodi ...«), je stavek, ki ga zasledimo tu in tam. Že marca 2008 je nek pisec v Economistu bralcem priporočal, naj si kupijo kmetijo, da bodo po krahu imeli vsaj svoja krompir in zelje. Immanuel Wallerstein, sistemski teoretik, ki je krizo med prvimi predvidel, pa pove, da je pred krizo s sistemskega stališča normalno, da nastane prosti tek (*Lehrlauf*) družbeno-gospodarskega (u)stroja. Država prične stopicati na mestu, kot temu pravi Balakrishnan. Temu v času sledi točka bifurkacije. Bifurkacija je ime za zlom sistema kot sistema, govor pa je seveda o kapitalizmu.

Od te točke naprej nastopi kaos. Za kaotično stanje je značilno, da v njem plahutanje metulja na drugi strani planeta lahko povzroči orkan. Teorijo kaosa so razvili matematiki od Poincaréja naprej že v 19. stoletju, kleč pa je v ugotovitvi, da je v kaotičnem stanju minimalni input posameznika (metulja) lahko odločilen za kasnejši in za dolgoročen razvoj dogodkov. Čas revolucije, drugače povedano, je res določujoč in v tem smislu zgodovinski.

Besedo »revolucija« so do sedaj semantično in sicer prenatovorili s pomeni. Prav pa je, da spomnimo, kako je revolucija -- za razliko od evolucije -- hegeljanski izraz za kaotično situacijo v prvinskem pomenu te besede. Že znotraj propadajočega sistema se namreč kopičijo delne (parcialne), kvantitativne spremembe. Te spremembe se potem iz nasičene raztopine trenutno precipitirajo in izkristalizirajo v nov sistem. Kvantitativne spremembe v prejšnjem sistemu dajo novo kvaliteto. Ko sistem zadobi to novo kvaliteto, počasi izplava iz kaosa; opilki se poravnajo med novima, drugačnima magnetnima poloma. Odgovora na vprašanje, koliko časa bo to kaotično stanje trajalo in kakšna bo ta nova kvaliteta, menda ne more dati nihče.

Zmedenost zahodnih mislecev, pa ne samo ekonomskih, ki so, kot je to v Sobotni prilogi prikazal Rudi Rizman, itak sumljivi -- je popolna. Gospodarsko-socialni guruji, kakršen je na primer Jacques Attali v Franciji, da o Jožetu Mencingerju ne govorimo, se že po opredelitvi morajo pretvarjati, da jim je kaj jasno. To kognitivno pretvarjanje (fejkanje) polni strani vodilnih ekonomskih publikacij in le tu in tam je kdo, ki si upa priznati, kot naš Boris Jež, da mu ni nič več jasno.

Immanuel Wallerstein pa to odkrito pove, da namreč kaotičnega razvoja dogodkov in post-kaotične nove kvalitete a priori (!) nihče ne more razumeti. In zato ne predvideti.

Situacija v Sloveniji

Hegel nekje izrecno pove, da pred korenitimi spremembami nastopi posebno nelagodje. Ljudje, pravi Hegel, se niso več zmožni spraševati o prihodnosti; ukvarjajo se le še s preteklostjo. Partizani obtožujejo domobrance in vice versa, predmet debate pa so stvari, ki so že oddavna brezpredmetne. Predstavljamo si razcefrano vrvi, ki jo je nekdo vrgel z ladje. Ta ladja je zgodovina. Ko gre ladja naprej, so niti v razcefrani vrvi razpotegnjene v nekaj enotnega; če se ladja-zgodovina ustavi (*Lehrlauf*), se niti v razcefranosti razpostro po vodi. Ta metafora ni kaj prida, ali boljše se, ker sem nanjo navezan že zadnjih 25 let, pri najboljši volji ne spomnim. No, razcefranost, skreganost, irelevantnost, razdrtost, skrotovičenost, bizarnost, razrvanost itd. slovenske socialne, medijske, politične, gospodarske itd. scene -- govori sama zase. *Res ipsa loquitur!*, kot temu pravimo v pravu. Mimogrede, Freud je svojo idejo o »Nelagodju v civilizaciji« (1929) sicer pobral pri Heglu, vendar ji je dal isti pomen kot sv. Avguštin. Za oba je življenje *bitch* (kuzla) in kot pravi črnski pregovor »*Life is a bitch and then some ...*« (»Življenje je kuzla, a to je šele pričetek ...«) Za oba, sv. Avguštin in Freuda, pa so na razpolago nekatere tolažbe (*consolationes*) – od hrane in pijače, do sublimiranja v umetnost, ustvarjalnost, znanost. Freymann, francoski psihoanalitik, je nekoč vzdihnil, da brez svojega fantazma, v katerega se zateka, zvečer ne bi mogel zaspati. Toda to je že druga (z)godba.

Heglovo nelagodje je torej nekaj, kar v Sloveniji, ker že meji na histerično, kar dobro zapopademo. Država vergla na mestu, problemi se ne rešujejo, vsak dan naplavlja nove in surrealne neumnosti, politiki – celo tisti, ki se pretvarjajo, da so dostojanstveni --, v resnici nimajo stika z realnostjo, psihopati prvega reda so vsi že polno zaposleni, sodišča razpravljajo o tem, kdo je koga s kuhalnico po nagi, tisti, ki bi jim moralo biti nerodno, uživajo v soju odrskih luči in tako dalje. Prededipalci in drugi, ki jim brada ne raste, objavljajo svoje kapricioznosti, pri tem pa izhajajo iz globokega občutka, da jim pripada vse. Norci vladajo, pametni pa se drže za glavo. In norijo. Nek zelo luciden prijatelj je napisal *Zum kutzen!* Jih je kar nekaj, ki ne berejo več časopisov in ne gledajo poročil.

Ni pa vse to značilno le za mali štamprle vode, ki je Slovenija. Apokaliptizem in katastrofičnost sta na svetovnem menuju, Jean-Pierre Dupuy piše celo o »razsvetljenem katastrofizmu« -- za razliko od na primer ekonomskih piscev, ki se bojijo, da bi s svojimi napovedmi povzročili še dodaten pad delnic. Toda Akerlof in Schiller govorita o Keynesovi živalski mentaliteti (*animal spirits*) in o tem, kako bo opisano nelagodje pokopalo gospodarstvo. Seveda ga bo. Nelagodje in čredni nagon investorjev sta tu samo katalizator procesa, ki ga na Zahodu nihče več ne razume. Ni več »določenih osnov«.

Na Zahodu nihče nič več ne razume? Sta Poljšakova nostalgija in njegova sancta simplicitas morda pristno-naš kmečko-zdravo-pametni odgovor na vseobče zavajanje in zmedenost? Je Marjan Poljšak tisti, ki ima odgovor? Tu se ironiziranje neha, kajti v igri je ena spremenljivka, ki je na vsevednem in arogantnem Zahodu ne obvlada nihče. Čeprav je namreč res, da naš vlak drvi v isti kaos, je pa tudi res, da smo ga mi na svoji koži že preskusili – in se pri tem celo smejali.

Bistvo vprašanja

Če Wallerstein izrecno trdi, da je krah, o katerem je govor, krah kapitalizma kot sistema, potem je logično naslednje vprašanje. V čem je zgodovinsko preseženo bistvo kapitalizma? Pravgotovo ne v delniških opcijah in v pred-edipalnosti borznih špekulantov (*traders*). Ti so le oportunistične bakterije, ki napadajo organizem v predsmrtni agoniji. Ker se organizem ni več zmožen braniti, imajo virusi in bakterije prosto pot za svoje uničevalno delovanje. Kot pogosto v življenju, je tudi tu bistveno tisto Poljšakovo vprašanje, ki se na Zahodu ne pojavlja.

Bistvo kapitalizma je zasebna lastnina na produkcijskih sredstvih. Postaviti to zasebno lastnino pod vprašaj, tega pa si ne drzne več niti francoska Komunistična partija! Marjan Poljšak ima celo pred najbolj bistrimi zahodnimi misleci – ekonomskimi in drugimi – to eno odločilno prednost. Na Harvardu je Roberto Mangabeira Unger svoje čase predaval o »teoriji organskih grup«. Ko sem ga spomnil, da je samoupravljanje približek njegovi utopiji, me je samodrško zavrnil, češ to ne more biti res. Kar nas je nekoliko starejših pa se sistema, v katerem ni bilo tajkunov in v katerem je delavec zjutraj zakoračil v tovarno, ki je bila njegova, še dobro spomnimo. Bo tega delavca, ki mu je jasno, zdaj kdo vprašal, kako se počuti, ko mu je nek psihopat – pardon, človek z osebnostnimi motnjami – zvampiriziral fabriko? On pa je ostal brez dela? Pojdite na teren, pa tega delavca vprašajte, kaj je napredno! (To vprašanje si je zastavljal Etbín Kristan.) Če ga ne boste vprašali, kot bi rekel J.F. Kennedy, če ne boste nič ukrenili, bo lepega dne pobesnel. Tajkunu bo zažgal tako hišo, kot avto (in jahtico) – in bo še kar točno vedel, proti čemu se upira. Razlastiti razlastitelje? Delu čas in oblast? Smrt fašizmu?

Helmut Kohl je za Schröderja nekoč dejal, da je (bil) dosledno na napačni strani zgodovine. Ta sicer politična opredelitev, če malo pomislimo, prav po hegeljansko predpostavlja zgodovino kot nekaj neizbežnega, kot nekaj, kar ima svojo notranjo logiko. Upravičeno se tedaj lahko vprašamo: »Smo bili mar Slovenci, ko smo glasovali za odpravo 'družbene lastnine nad produkcijskimi sredstvi' na pravi strani zgodovine?« V vzvratnem zrcalu, ko vidimo, kar vidimo, se imamo po dvajsetih letih to menda že pravico vprašati. Uničeno gospodarstvo, 11 milijard zunanjega dolga, prazne police politične samopostrežbe, galopirajoča nezaposlenost, prepolni aresti, brezidejnost, stihija, psihopatizacija javnega in gospodarskega življenja, imunski sistem države, ki ne deluje – mar smo glasovali

za vse to? Ko sem to pred leti omenil nekemu nemškemu prijatelju, mi je odvrnil: »Hja, to poznam. To reakcijo imajo ljudje tudi v bivši Vzhodni Nemčiji. Pozabljaljajo pa ti ljudje, da imajo pred hišo, ki je zdaj njihova, svoj novi Mercedes...!« Priznajmo si, skesano, da smo Slovenci kot individualističen narod v KGM revoluciji, glasovali za to hišo in za ta Mercedes. In se znašli na napačni strani zgodovine. V dvajsetih letih je ta bumerang napravil krog in priletel nazaj v butalske betice.

No, pa to ni bistvo vprašanja. Naše plebiscitarno odločanje je morda pomagalo k osamosvojitvi od Jugoslavije, ni pa bil ta plebiscit odločilen za prestop nazaj v kapitalizem. Tu so bile v igri precej večje – geopolitične – silnice, o tem se je odločalo v Moskvi in v Washingtonu, Bonnu, pravgotovo pa ne v Ljubljani, kjer je Kučan sicer govoril o »znanih lastnikih«. To je bilo namreč precej naknadno (ex post facto). Z drugo besedo, krah komunizma se tudi ni zgodil v Ljubljani. Zgodil se je v Moskvi in od tam je prišla depeša, da »bomo preklopili« na znane lastnike družbenega premoženja. Izziv za komunistične aparatčike je bil torej v vprašanju, kako bodo oni tisti, ki bodo postali znani lastniki. In seveda so njihove človekove pravice takoj prišle v ospredje, lustracija je bila anatema, Bavčar se je z mopedom pripeljal na Bavconov odbor za človekove pravice. Potem je Thaler postal zunanji minister.

Komunizem kot zgodovinski poskus je propadel, ker v njem ni bilo (meritokratične) korelacije med sposobnostjo na eni ter družbeno močjo in vplivom na drugi strani. Temu smo v tistem času -- še pomnite tovariši? -- rekli »negativna selekcija«. Je danes, ko delujejo demokracija in tržne zakonitosti, selekcija pozitivna? Sta Bavčar in Thaler samo posledica kontinuitete? Bi bili morali bolj izdatno lustrirati? Mimogrede, komunizem je propadel, ker z njegovega vrha v Moskvi prišla depeša, da je propadel. (Je bil Gorbačov na pravi strani zgodovine?) Kapitalizem bo propadel, to je zdaj že očitno, veliko bolj stihijsko.

Ker je ravno jesen, lahko rečemo, da sta šla oba velika sistema po gobe. Če pa verjamemo Heglu, je vprašanje, katere od prvin iz teh dveh sistemov bo kot elemente novega napravilo po trenutku bifurkacije. V tem je kleč sedanjega zgodovinskega trenutka.